

فهرست مطالب

۹سخنی با خواننده
۱۳مقدمه
۲۳فصل اول: زمینه‌های فکری و عینی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
۲۴زندگی میرزا محمدعلی شاه‌آبادی
۲۴ولادت
۲۵تحصیلات و اساتید
۲۵الف) تحصیلات
۲۸ب) اساتید
۳۰بازگشت به ایران
۳۴الف) شاگردان
۳۵ب) آثار
۳۸۱. شذرات المعارف
۴۲۲. رشحات البحار
۴۴ویژگی‌های فردی و شخصیتی میرزا محمدعلی شاه‌آبادی
۴۴خصوصیات اخلاقی
۴۸شاه‌آبادی در نگاه دیگران
۵۲زمینه‌های ذهنی و عینی شکل‌گیری اندیشه شاه‌آبادی
۵۲رویدادهای مهم معاصر شاه‌آبادی

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

- ۵۴..... اندیشه سیاسی آخوند خراسانی
- ۵۸..... اندیشه سیاسی میرزای شیرازی دوم
- ۵۹..... جریانات ضد اسلامی دوران رضاخان
- ۶۰..... الف) کشف حجاب
- ۶۱..... ب) اسلام منهای روحانیت
- ۶۱..... ج) تغییر فرهنگی
- ۶۲..... تکوین شخصیت سیاسی شاه‌آبادی
- ۶۲..... مقابله با ناهنجاری‌های اجتماعی- سیاسی
- ۶۵..... عوامل شکل‌گیری شخصیت سیاسی شاه‌آبادی
- ۶۷..... حیات سیاسی و مبارزاتی شاه‌آبادی
- ۶۸..... ۱. فقیه و عارف مبارز
- ۶۹..... ۲. مقابله با دیکتاتوری‌های رضاخان
- ۷۰..... ۳. کودتای سوم اسفند و شاه‌آبادی
- ۷۱..... ۴. تحصن در حرم عبدالعظیم
- ۷۲..... ۵. اسلام‌زدانی با بی‌حجابی
- ۷۳..... جمع‌بندی
- ۷۵..... فصل دوم: مبانی نظری اندیشه و عمل سیاسی شاه‌آبادی
- ۷۶..... مبانی نظری اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۷۷..... الف) مبانی فلسفی- کلامی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۷۷..... ۱. رجعت در اندیشه شاه‌آبادی
- ۸۳..... ۲. نظریه فطرت
- ۸۶..... ۳. تأثیر رجعت و فطرت در اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۸۸..... ب) مبانی عرفانی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۹۱..... ج) مبانی هستی‌شناسی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۹۳..... د) مبانی انسان‌شناسی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی
- ۹۸..... هـ) مبانی فرجام‌شناسی اندیشه سیاسی شاه‌آبادی

فهرست مطالب

۱۰۲	جمع بندی.....
۱۰۵	فصل سوم: اندیشه و عمل سیاسی شاه آبادی.....
۱۰۵	۱. مفهوم شناسی سیاست.....
۱۰۷	۲. رابطه دین و سیاست.....
۱۱۳	۳. آزادی.....
۱۱۵	۴. جهاد و مبارزه.....
۱۲۱	۵. عدالت.....
۱۲۲	۶. وحدت.....
۱۲۳	۷. تشکیلات سیاسی.....
۱۲۶	۸. ایستادگی و مقاومت بر سر آرمان‌ها.....
۱۲۸	۹. مبارزه با استبداد و استعمار.....
۱۲۹	۱۰. پاسخ به شبهات سیاسی.....
۱۲۹	۱۱. استقلال.....
۱۳۰	الف) باور مسلمانان به حقانیت خود.....
۱۳۱	ب) یأس از رسیدن به سعادت دینی و دنیوی.....
۱۳۲	ج) تفرقه بین مسلمانان.....
۱۳۲	د) فقدان تشکیلات منسجم اقتصادی.....
۱۳۳	۱۲. استقلال اقتصادی و امنیت اجتماعی.....
۱۳۵	۱۳. تمرکز اموال عمومی.....
۱۳۶	۱۴. مرامنامه جمعیت اسلامی.....
۱۳۷	۱۵. آسیب شناسی جوامع اسلامی و راهکارهای آن.....
۱۳۸	۱۶. نواندیشی.....
۱۳۹	جمع بندی.....
۱۴۳	فصل چهارم: تأثیر اندیشه شاه آبادی بر اندیشه و عمل امام خمینی.....
۱۴۴	تأثیر حکمت متعالیه در شکل گیری اندیشه سیاسی مرحوم شاه آبادی.....

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

۱۴۶	تأثیرپذیری امام خمینی از شاه‌آبادی
۱۴۸	آشنایی امام خمینی با شاه‌آبادی
۱۵۱	تأثیر عرفانی شاه‌آبادی بر امام خمینی
۱۵۳	مؤلفه‌های تأثیرپذیری امام از شاه‌آبادی
۱۵۴	توحید عرفانی
۱۵۶	اسماء الهی
۱۵۸	۱. جایگاه انسان
۱۵۹	۲. فطری دانستن کمال در وجود انسان
۱۶۳	۳. ظلم‌ستیزی
۱۶۵	۴. امر به معروف و نهی از منکر
۱۷۲	۵. تبلور عرفان سیاسی
۱۷۵	درس مصباح الانس
۱۸۰	نقش عرفان سیاسی در پیروزی انقلاب اسلامی
۱۸۲	۶. عرفان و اجتماع
۱۸۵	۷. جایگاه مردم
۱۸۷	۸. انسان کامل
۱۹۳	۹. حکومت اسلامی و جمهوری اسلامی
۱۹۷	۱۰. ولایت فقیه در اندیشه سیاسی امام خمینی
۱۹۸	جمع بندی
۲۰۱	جمع بندی و نتیجه گیری
۲۰۷	کتاب‌نامه
۲۱۷	نمایه آیات و روایات
۲۱۸	نمایه اعلام

سخنی با خواننده

پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی از منظر دینی در راستای شناخت مبانی، سرشت و ساختار آن در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ضرورتی انکارناپذیر یافته است. ژرف‌نگری در مبانی دینی مشتمل بر عقل و آموزه‌های وحیانی و عرف جامعه اسلامی - ایرانی، شرطی اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی مطلوب حکومت اسلامی در دوره جدید است؛ از این‌رو شناخت، بازخوانی، بازنگری و بومی‌سازی مسائل علم و اندیشه سیاسی، جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش‌ها دارند.

بی‌تردید قصد اولیه انقلاب اسلامی، هدفمندی و ارتقای کیفیت زندگی مؤمنان براساس نص اسلامی بود. لازمه تحقق این هدف، تربیت اندیشمندان فراوان و انجام تحقیقات به‌روز، کارآمد و معتبر علمی بود که در این راستا با راهنمایی استادان و همکاری طلاب فارغ‌التحصیل علوم سیاسی، زمینه شکل‌گیری پژوهش‌گده علوم و اندیشه سیاسی در سال ۱۳۷۳ فراهم شد. تجربه نو و موفق این پژوهشگران در معرفی بخشی از میراث سیاسی عالمان شیعی و تألیف آثاری مستقل درباره مسائل نوپیدای سیاسی، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های این مرکز و ارتقای آن به پژوهش‌گده‌ای مستقل مهیا کرد. این پژوهش‌گده در راستای ایفای رسالت خود، تولیدات پژوهشی فراوانی را به جامعه علمی ارائه کرده است؛ از آن جمله می‌توان به تألیف، تصنیف و

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

ترجمه ده‌ها کتاب در حوزه اندیشه سیاسی اسلام اشاره کرد. چشم‌انداز آینده این پژوهش‌گده تبدیل شدن به مرجعی علمی در اندیشه سیاسی - دینی است تا بتواند با گردآوری مهم‌ترین تلاش‌ها و اندیشه‌ها به بسیاری از علاقه‌مندان این حوزه، خدمات علمی مؤثری را ارائه کند.

کتاب حاضر با هدف آشنایی با اندیشه سیاسی آیت‌الله میرزا محمدعلی شاه‌آبادی تهیه شده است. در این اثر، نگارنده کوشیده با استفاده از منابع دست اول بر جای مانده از مرحوم شاه‌آبادی، به خصوص دو اثر مشهور وی، «شذرات المعارف» و «رشحات البحار»، اندیشه سیاسی ایشان را بیان کرده و هم‌چنین تأثیرات اندیشه سیاسی مرحوم شاه‌آبادی را بر شاگردشان حضرت امام خمینی علیه السلام نشان دهد که بخش مهمی از این اثر را به خود اختصاص داده و به خصوص، در این اثر، تأثیرات عرفانی و اخلاقی و عملی شاه‌آبادی بر بنیان‌گذار انقلاب اسلامی در جهات مختلف نشان داده شده است، چراکه اندیشه شاه‌آبادی، به نوعی زیربنای فکری و اعتقادی انقلاب اسلامی ایران به شمار می‌رود و برای شناخت انقلاب اسلامی ایران، شناخت اندیشه سیاسی ایشان حائز اهمیت است. بدون تردید، شخصیت ممتاز شاه‌آبادی، بیشترین تأثیر را بر شکل‌گیری شخصیت و سلوک حضرت امام علیه السلام بر جای گذاشته است؛ به گونه‌ای که می‌توان رگه‌ها و تأثیرات اندیشه و اخلاق و دیگر خصوصیات استاد را در وجود شاگرد خویش؛ به خصوص در عرصه‌های عرفان، فقه سیاسی، اخلاق مبارزاتی مشاهده کرد. گفتنی است از دیگر جهات مهم در پرداختن به اندیشه سیاسی شاه‌آبادی این است که وی هم درد را می‌شناخت، هم برای درمان آن‌ها راهکار ارائه می‌داد و هم این‌که این مباحث را بین مردم می‌آورد.

امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

سخنی با خواننده

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم آقای دکتر سیدجواد میرخلیلی استادیار گروه معارف و علوم انسانی دانشگاه صنعتی امیرکبیر (پلی تکنیک تهران)، ناظر ارجمند آقای دکتر علیرضا صدرا، ارزیابان محترم آقایان دکتر حیات‌الله یوسفی و دکتر بهرام دلیر، مدیر محترم کلان پروژه اندیشه سیاسی متفکران مسلمان آقای دکتر رجبعلی اسفندیار، مدیر محترم گروه آقای دکتر شریف لک‌زایی و مدیر محترم امور پژوهشی آقای دکتر محمود فلاح و تمام دست‌اندرکاران قدردانی کند؛ هم‌چنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر نجف لک‌زایی که مساعدت‌های مؤثر ایشان نقشی مهم در به سرانجام رسیدن پژوهش حاضر داشت، تشکر نماید. در ضمن از اداره نشر پژوهشگاه و بوستان کتاب برای آماده‌سازی و چاپ آن تشکر و قدردانی می‌شود.

این پژوهشکده در راستای حیات و بالندگی خود از انتقادهای و پیشنهادهای علمی استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها زمینه‌های رشد و پویایی اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر منصور میراحمدی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مقدمه

امروزه شناخت اندیشه‌های بزرگان و اندیشمندان یک کشور از جمله ضرورت‌هایی است که برای ترسیم نظامی مطلوب و ایدئال از یک سو و نیز برون‌رفت از مشکلات و بحران‌هایی که یک جامعه با آن‌ها مواجه است، کاربرد اساسی دارد؛ چنان‌که در سایر کشورهای دنیا نیز این‌گونه عمل کرده و در تبیین اندیشه‌ها و فلسفه اندیشورزان و فیلسوفان و بزرگان خود می‌کوشند. جهان اسلام به طور عام و کشور جمهوری اسلامی ایران به طور خاص نیز از این قاعده مستثنا نیست و ضرورت ایجاب می‌کند که در راستای شناساندن اندیشمندان خودمان به خصوص آن‌ها که کمتر نام و یاد از آن‌ها و اثر مکتوبی درباره آن‌ها وجود دارد بکوشیم و این وظیفه نخبگان و پژوهشگران و مراکز پژوهشی است.

در اثر حاضر که پیش روی مخاطبان فرهیخته و علاقه‌مند به حوزه‌های اندیشه‌ای و به خصوص اندیشه سیاسی قرار دارد، به اندیشه سیاسی یکی از بزرگان عرصه عرفان سیاسی که تأثیرات بسزایی بر روی اندیشه و عمل سیاسی بنیان‌گذار انقلاب اسلامی داشت، پرداخته شده است.

آیت‌الله میرزا محمدعلی شاه‌آبادی (۱۲۵۳-۱۳۲۸ ش/۱۲۹۲-۱۳۶۱ق)^۱

۱. در برخی نقل قول‌ها سال تولد ایشان به هجری شمسی، سال ۱۲۵۱ آمده است، ولی به قمری، قول قطعی ۱۲۹۲ است.

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

از جمله عارفان، و حکمای برجسته جهان اسلام و مذهب تشیع در دوران معاصر به شمار می‌رود که جامعیت او در ابعاد مختلف؛ به‌خصوص در مباحث عرفانی، اخلاقی، حکمی و ... در قبال سایر علمای هم‌عصرش باعث شده تا بررسی افکار و اندیشه‌های وی از اهمیت خاصی برخوردار باشد.

این عارف، فقیه و اصولی برجسته شیعه، از جمله فیلسوفان و عرفای برجسته‌ای به شمار می‌رود که به نظر، تأثیرات مهمی بر اندیشه حضرت امام خمینی علیه‌السلام؛ به‌خصوص در حوزه اندیشه و عمل سیاسی از خود بر جای گذاشته است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد برخی افکار و اندیشه‌های سیاسی امام خمینی علیه‌السلام، متأثر از افکار و اندیشه‌های این استاد عرفان خود بوده است. چنان که خود حضرت امام علیه‌السلام نیز در مواردی بر این مسئله تأکید کرده است.^۱ مقام رهبری هم در کتابی با عنوان «شرح اسم» - که بیانگر شرح خاطرات و زندگی‌نامه ایشان است - به این مطلب اشاره کرده است.

هرچند حضرت امام علیه‌السلام، شخصیتی شناخته‌شده است، اندیشه سیاسی استاد ایشان آیت‌الله شاه‌آبادی، ناشناخته مانده و شناسایی شخصیت او به‌نوعی شناسایی شمس است در قبال مولوی؛ شخصیت مبارز و باشهامتی که به مبارزه با پهلوی اول پرداخت و در میان اساتیدی که امام علیه‌السلام از محضر آن‌ها استفاده کرد، به اذعان شخص حضرت امام علیه‌السلام، بیشترین تأثیر را از ایشان گرفت و بسیاری از آرای فلسفی و اندیشه‌های سیاسی امام علیه‌السلام، برگرفته از آرا و اندیشه‌های او بود و حتی به‌جرت می‌توان ادعا کرد که تبیین و تحلیل اندیشه‌های آن شخصیت بزرگ به معنای تبیین مبانی انقلاب اسلامی قلمداد می‌شود. به عبارت دیگر، شیوه‌های حکومت‌داری حضرت امام علیه‌السلام، تبلور یافته

۱. امام خمینی، صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۴۰۷.

اندیشه‌های ناب اسلامی مرحوم شاه‌آبادی است که در فصل آخر اثر به آن پرداخته شده است و اندیشه‌های ایشان در باب سیاست اسلامی، می‌تواند به عنوان مجموعه‌ای دارای اجزای محکم و استوار است، مرکز توجه قرار گیرد.

پرسش اصلی و پرسش‌های فرعی

پرسش اصلی تحقیق حاضر این است: اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی در پاسخ به چه شرایط عینی و در چه زمینه و زمینه‌های ذهنی شکل گرفته و چه تأثیراتی بر اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام گذاشته است؟
از جمله پرسش‌های فرعی تحقیق حاضر نیز می‌توان به این پرسش‌ها اشاره کرد:

- زمینه‌ها و شرایط ذهنی (فکری) و عینی تکوین و شکل‌گیری اندیشه سیاسی آیت‌الله شاه‌آبادی چه بود؟

- محورهای عمده اندیشه و عمل سیاسی آیت‌الله شاه‌آبادی چیست؟

- کیفیت تأثیر اندیشه‌های آیت‌الله شاه‌آبادی بر اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام چگونه است؟

با توجه به سؤال اصلی و سؤالات فرعی پیش گفته، می‌توان ادعا کرد اندیشه سیاسی مرحوم آیت‌الله میرزا محمدعلی شاه‌آبادی، در پاسخ به شرایط عینی و زمینه‌های ذهنی شکل گرفته و بر اندیشه سیاسی و رفتار و فعل سیاسی امام خمینی علیه السلام تأثیر گذاشته است.

اهداف تحقیق

یکی از اهداف این تحقیق، دستیابی به اندیشه سیاسی مرحوم شاه‌آبادی، و بررسی جایگاه وی در روند تکاملی اندیشه سیاسی متفکران مسلمان و به خصوص علمای شیعی و نیز بررسی و تحلیل تأثیرگذاری اندیشه

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

وی بر اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام در جایگاه بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران است. هم‌چنین از دیگر اهداف این پژوهش می‌توان به ارائه تبیینی جامع از اندیشه سیاسی مرحوم شاه‌آبادی، شناخت جایگاه و وزن اندیشه سیاسی وی در میان منظومه اندیشه‌ای سایر متفکران مسلمان، و اهدافی از این قبیل اشاره کرد.

ضرورت تحقیق

با توجه به اهداف یادشده، در باب ضرورت این پژوهش می‌توان ادعا کرد جایگاه والای این عارف و فیلسوف و افکار و اندیشه ژرف و عمیق ایشان در برخی حوزه‌های مهم سیاسی، از یک‌سو و از طرف دیگر، فقدان اثری جامع در باب کلیت اندیشه فلسفی - سیاسی وی، ضرورت پژوهشی جامع در این خصوص احساس می‌شود؛ بنابراین می‌توان با دو هدف عمده تبیین چپستی اندیشه سیاسی وی و چگونگی تأثیرگذاری اندیشه وی؛ به خصوص اندیشه سیاسی ایشان بر اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی علیه السلام، ضرورت انجام این تحقیق را به اثبات رساند.

مفاهیم تحقیق

برخی اصطلاحات و مفاهیم اساسی این تحقیق عبارتند از: اندیشه سیاسی، فلسفه سیاسی، عرفان سیاسی و فقه سیاسی.

تعریف اندیشه سیاسی

در باب مفهوم اندیشه سیاسی، تعاریف مختلفی بیان شده است. برای نمونه، در یکی از تعاریف آمده است: «اندیشه سیاسی عبارت است از کوشش برای تعیین اهدافی که به اندازه معقولی احتمال تحقق دارد و نیز

مقدمه

تعیین ابزارهایی که در حد معقولی می‌توان انتظار داشت سبب دست‌یابی به آن اهداف بشود^۱. هم‌چنین لئو اشتراوس، تأمل یا ارائه تفسیر درباره آرای سیاسی را اندیشه سیاسی می‌داند. اشتراوس با بیان این‌که اندیشه سیاسی به هرگونه تأمل در باب مسائل اساسی سیاسی گفته می‌شود، بیان می‌کند که اندیشه سیاسی، لزوماً به دنبال آن نیست که با بهره‌گیری از روش‌های خاص به معرفت درست برسد و معرفت حقیقی درباره سیاست را جانشین گمان سیاسی کند؛ دقیقاً بر خلاف فلسفه سیاسی که داعیه حرکت از گمان سیاسی به سوی معرفت درست را دارد.

برخی دیگر از پژوهشگران بر این باورند که منظور از اندیشه سیاسی، هم عطف توجه به منظومه‌ای فلسفی است که کلیت و شمول داشته باشد (نظریه) و هم عقاید و آرای سیاسی را به مثابه فعل سیاسی دربرگیرد. چه بسا کسانی بدون برخورداری از یک منظومه فکری به «امر سیاسی» پردازند که چنین کسانی در عالم اسلام بیشتر سیاست‌پیشه بوده‌اند تا متفکر اسلامی^۲.

به هر حال، اندیشه سیاسی هر چه باشد، اندیشه‌ای درباره پدیده‌های سیاسی به شمار می‌رود. پدیده سیاسی نیز هر چه باشد، در جامعه سیاسی تحقق می‌یابد. با این توجه، نقطه آغاز بررسی چیستی اندیشه سیاسی، نظر به جامعه سیاسی و شناخت چیستی آن است^۳. با این توجه در پرداختن به اندیشه سیاسی یک متفکر، بررسی مبانی نظری و جهان‌بینی وی ضروری می‌نماید تا بتوان ساختار اندیشه سیاسی وی را درک کرد.

۱. حسین بشیریه، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم، ص ۱۶.

۲. نجف لک‌زایی، اندیشه سیاسی امام خمینی، ص ۲۴.

۳. ابوالحسن حسینی، «اندیشه سیاسی، مفهوم و چیستی»، نشریه پگاه حوزه، ۱۴ مهر ۱۳۸۶، شماره ۲۱۶، ص ۶.

تعریف فلسفه سیاسی

درباره فلسفه سیاسی نیز تعریف‌های مختلفی بیان شده است. نکته‌ای که در این میان باید بدان توجه کرد این است که باید فلسفه سیاسی از اندیشه سیاسی به طور کلی متمایز شود. در حالی که در دوران فعلی، هر دوی این مفاهیم همسان در نظر گرفته شده یا به جای یکدیگر به کار رفته و می‌روند. اصولاً، فلسفه سیاسی، آن‌گونه که «می‌تواند» باشد یا «باید» باشد، از اندیشه سیاسی آن‌گونه که «هست» متفاوت و متمایز است. اگر به فلسفه سیاسی، آن‌گونه که هست و در طول تاریخ فلسفه‌ورزی سیاسی، تجلی و بروز یافته است، متمرکز شویم، ارائه تعریفی جامع که همه موارد و اقسام فلسفه‌های سیاسی را پوشش دهد، به‌غایت دشوار و ناشدنی است، به‌ویژه اگر بخواهد گرایش‌های اخیر و پست‌مدرن از فلسفه سیاسی را نیز شامل شود.^۱ لئو اشتراوس، فلسفه سیاسی را شاخه‌ای از فلسفه می‌داند که مدار بحث در آن، اهداف عظیم بشری در زندگی سیاسی از قبیل سعادت، فضیلت، آزادی، حکومت، عدالت و فرمانروایی است و از آن‌جاکه فلسفه، جست‌وجوی حقیقت است نه لزوماً تمسک به آن، فلسفه سیاسی نیز شاخه‌ای از آن است؛ بنابراین، فلسفه سیاسی، کوششی برای نشان دادن «معرفت» به ماهیت امور سیاسی به جای «گمان» درباره آن‌هاست.^۲

تعریف عرفان سیاسی

یکی از پرسش‌های بنیادین و تاریخی در ساحت عرفان اسلامی،

۱. احمد واعظی، درآمدی بر فلسفه سیاسی اسلامی، ص ۴۵.

۲. لئو اشتراوس، فلسفه سیاسی چیست، ترجمه: فرهنگ رجایی، ص ۵-۲.

مقدمه

نسبت و رابطه «عرفان و سیاست» است، که همواره مورد توجه و موضوع تفکر و خاستگاه آراء و انظار اصحاب معرفت و معنا و حکمت و حکومت بوده است، که هم با رویکردی «درون عرفانی» و هم با رویکردی «برون عرفانی» میدان برخورد نظریه‌ها و چالش‌های معرفتی شد که آیا عرفان که از مقوله معنا، خلوت و خلسه، جذب و سلوک است و با درون‌گرایی تولد و توسعه می‌یابد، با سیاست که پدیده‌ای بیرونی، اجتماعی و مرتبط با دنیای مردمان و معیشت آدمیان است جمع‌شدنی هستند یا نه؟ اساساً چه رابطه‌ای بین معنویت‌گرایی عرفانی با سیاست‌ورزی اجتماعی وجود دارد؟^۱ با این توجه، برای تعریف عرفان سیاسی اگر عرفان را شناخت اسما و صفات الهی و آنچه مستقیم یا غیرمستقیم به خدا مربوط می‌شود که انسان مرتبط‌ترین موجود به خداوند است، بدانیم و سیاست را تدبیر امور هر چیز به‌گونه‌ای که سبب صلاح و تعالی آن باشد، ارتباط عمیق عرفان و سیاست آشکار می‌گردد؛ چراکه غرض هر دو تکامل بخشیدن و تعالی دادن به انسان است. عرفان در عرصه شناخت و سیاست در عرصه عمل به انسان قدرت صعود می‌دهد. پس هرکدام از این دو بدون هم تضعیف شده و با هم تقویت می‌گردند.^۲

نکته‌ای که در این جا باید بدان اشاره کرد این که در مکتب حضرت امام، عرفان عملی و نظری به شدت در هم آمیخته‌اند. از دیدگاه امام خمینی، «اندیشه و معرفت» بدون ظهور در اعمال و «عمل» بدون آراستگی به «معرفت و آگاهی» انسان را به حقیقت مطلق رهنمون نمی‌سازد. ایشان، راه رسیدن به حقایق عالم هستی و تکامل و سعادت

۱. ر.ک: محمدجواد رودگر، «عرفان و سیاست»، ادیان و عرفان، سال پنجم، بهار ۱۳۸۷، شماره ۱۵.

۲. قادر فاضلی، درآمدی بر سیاست و حکومت در عرفان اسلامی، ص ۲۱-۲۲.

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

انسان را در زدودن رذایل اخلاقی و ملکه‌ساختن فضایل و کرامت‌های اخلاقی ذکر می‌کنند و معتقدند در اثر تزکیه، تهذیب نفس، ذکر مدام که ثمره عرفان عملی است، دریچه معرفت به ساحت غیب، به روی انسان گشوده می‌شود و انسان در همین عالم طبیعت به کمال خود می‌رسد. از این رو می‌توان عرفان امام را عرفانی مثبت و پویا دانست که از انسان خاکی و ناسوتی، موجودی آسمانی و لاهوتی می‌سازد و به انسان نوید می‌دهد که در اثر تلاش و کوشش می‌تواند به کمال انسانی خویش راه یافته، و به دیدار محبوب آرمانی خود نایل گردد. از این رو عارف، در مکتب امام، مجاهدی است نستوه و تلاشگری است شجاع، که برای ساختن دنیایی سالم برای انسان‌ها کوشش می‌کند، زیرا دنیا را مزرعه آخرت می‌داند.^۱ در این جا، با توجه به این که همسانی عرفان نظری و عملی در اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی علیه السلام مطرح است، این معنا از عرفان سیاسی مورد نظر است؛ یعنی معنایی که عرفان سیاسی نظری و عرفان سیاسی عملی در هم آمیخته‌اند.

تعریف فقه سیاسی

فقه سیاسی که خود گونه‌ای از اندیشه سیاسی است، مقوله‌ای تبیینی و توصیفی بوده و از هنجارهای خاص شکل می‌گیرد و براساس پیش فرض‌ها و ارزش‌های خاص در صدد توصیف بهترین شکل حکومت و برترین روش سیاست و سامان بخشیدن به حیات انسانی است.^۲ عمید زنجانی، فقه سیاسی را این گونه تعریف می‌کند: تمامی پاسخ‌هایی که فقه به سؤالات سیاسی عصر و زمان می‌دهد، مثلاً دیدگاه فقه

۱. فاطمه طباطبائی، یک ساغر از هزار: سیری در عرفان امام خمینی علیه السلام، ص ۱۳۹-۱۴۰.

۲. سیدسجاد ایزدهی، اندیشه سیاسی ملا احمد نراقی، ص ۳۲.

مقدمه

در خصوص انتخابات، تفکیک قوا، مشروعیت و جایگاه دستگاه اجرایی و پرسش‌هایی دیگر از این قبیل همه محدوده فقه سیاسی است؛ یعنی متد استنباط و روش همان روش سنتی است، اما پرسش‌ها و پاسخ‌ها جدید و تازه است.^۱ به هر حال، فقه سیاسی به بخشی از فقه اطلاق می‌شود که عهده‌دار سیاست و تدبیر امور جامعه اسلامی است و در صدد این است که روابط جامعه اسلامی را در حوزه اصلی داخلی و خارجی تنظیم کند. با این توجه، فقه سیاسی هم ناظر به صدور احکام است و هم اجرای امور حکومتی؛ چراکه به تعبیر حضرت امام خمینی رحمته الله علیه: «حکومت در نظر مجتهد واقعی، فلسفه عملی تمامی فقه است و فقه در تمام زوایای زندگی بشریت است. حکومت نشان‌دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی سیاسی و فرهنگی است».^۲

چارچوب نظری

از جمله فرضیات و مدعیاتی که در اندیشه سیاسی آیت‌الله میرزا محمدعلی شاه‌آبادی بحث و بررسی می‌شود؛ این موارد است:

- زمینه و خاستگاهی که اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی آیت‌الله میرزا محمدعلی شاه‌آبادی در آن شکل گرفته است، بر افکار و اندیشه‌های وی تأثیرات عمیقی بر جای گذاشته است؛

- اندیشه‌های سیاسی مرحوم شاه‌آبادی را می‌توان در سنت عرفانی - سیاسی و فلسفی (به خصوص فلسفه سیاسی) مورد بررسی قرار داد؛

- اندیشه‌های آیت‌الله شاه‌آبادی بر اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه تأثیر گذاشته است.

۱. عمید زنجانی، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۱، ص ۱۴-۱۳.

۲. امام خمینی، صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۹۸.

اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدعلی شاه‌آبادی

روش این تحقیق، توصیفی-تحلیلی متن و محتوایی است. به این صورت که با مراجعه مستقیم به منابع دست اول و آثار برجای مانده از این عالم شیعی به تحلیل اندیشه سیاسی وی می‌پردازد و آنگاه بر اساس اندیشه سیاسی وی به کیفیت تأثیر اندیشه‌های ایشان بر اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام خواهد پرداخت.

سرفصل‌های تحقیق

- این پژوهش، دربرگیرنده مقدمه، چهار فصل و یک نتیجه‌گیری است:
 - فصل اول: زمینه‌های شکل‌گیری اندیشه سیاسی شاه‌آبادی؛
 - فصل دوم: مبانی نظری اندیشه و عمل سیاسی آیت‌الله شاه‌آبادی؛
 - فصل سوم: اندیشه و عمل سیاسی شاه‌آبادی؛
 - فصل چهارم: تأثیر اندیشه‌های شاه‌آبادی بر اندیشه و عمل سیاسی امام خمینی؛
- در خاتمه تحقیق نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری آمده است.

سیدجواد میرخلیلی